

EDUCATION/PEDAGOGY

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.1>

NORMY PRAWA NA ZAJĘCIACH Z EDUKACJI OBYWATELSKIEJ W SZKOLE PODSTAWOWEJ

Roman Zvarych

*bakalarz edukacji pedagogicznej, magister prawa, prawnik, kandydat nauk historycznych (doktor filozofii),
nauczyciel dyscyplin społecznych Kołomyjskiego Pedagogicznego Kolegium Zawodowego Iwanofrankiwskiej
Rady Obwodowej (Kołomyja, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0003-3936-3602
romanzvarychphd@ukr.net*

Adnotacja. Normy prawa stanowią rodzaj behawioralnych regulatorów stosunków społecznych, relacji, przede wszystkim między nami, ludźmi, a naszymi organizacjami, stowarzyszeniami lub reprezentatywnymi instytucjami publiczno-prawnymi. Za pomocą metod wiedzy naukowej koncentruje się na priorytetowym wprowadzaniu i kultywowaniu ukraińskiej samoświadomości wśród uczniów szkół podstawowych w celu konsolidacji narodu ukraińskiego w warunkach ludobójstwa i stanu wojennego. Przedstawiono podstawy prawne badania norm prawa na zajęciach z edukacji obywatelskiej w szkole podstawowej. Przeanalizowano niektóre normy ustawy Ukrainy „O edukacji”, ustawy Ukrainy „O pełnym ogólnym wykształceniu średnim”, rozporządzenia Gabinetu Ministrów Ukrainy „O zatwierdzeniu koncepcji rozwoju edukacji obywatelskiej w Ukrainie”, rozporządzenia Rady Ministrów Ukrainy „Państwowy standard edukacji podstawowej” w zakresie mechanizmów legislacyjnych wdrażania edukacji obywatelskiej na zajęciach w szkole podstawowej. Scharakteryzowano pojęcie „reguły” w języku ukraińskim, określono rolę ideologii chrześcijańskiej w opracowywaniu nowoczesnych zasad prawa regulujących zachowanie ludzi. Zgłoszono ewentualną metodykę badania norm prawa na zajęciach z edukacji obywatelskiej w szkole podstawowej. Podkreślono konstytucyjną zasadę zachowania ludzi – zasadę humanizmu.

Słowa kluczowe: reguła, zasada, prawny, chrześcijaństwo, zasada człowieczeństwa, życie, zdrowie, honor.

THE NORMS OF LAW AT THE LESSONS OF DEMOCRATIC EDUCATION AT THE ELEMENTARY SCHOOL

Roman Zvarych

*Bachelor of Pedagogical Education, Master of Laws, Lawyer, Candidate of Historical Sciences (Ph.D.),
Lecturer of Social Sciences of Kolomyia Pedagogical Professional College
of the Ivano-Frankivsk Regional Council (Kolomyia, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-3936-3602
romanzvarychphd@ukr.net*

Abstract. The norms of law are the kind of behavioral regulators of public relations, relations, first of all, between us, people, and our organizations, associations or representative state-legal institutions. The methods of scientific knowledge emphasize the priority of implementation and cultivation of the Ukrainian self-consciousness in primary school pupils for consolidation of the Ukrainian people in the conditions of genocide and war. Legal grounds for studying the norms of the right to employment of civil education in the primary school are highlighted. Some norms of the Law of Ukraine «On Education», the Law of Ukraine «On Full General Secondary Education», the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Concept of Civil Education Development in Ukraine», the Cabinet of Ministers of Ukraine «State Standard of Primary Education» in the legislative mechanisms of realization of democratic education at the classes at the primary school have been analyzed. The concept of «rule» in the Ukrainian language is described, the role of Christian ideology in the development of modern principles of law regulating behavior of people is defined. A possible method of studying the norms of the right to employment of civil education in the primary school is presented. The constitutional principle of behavior of people is emphasized – in principle humanism.

Key words: rule, principle, legal, Christians, principle of humanity, life, health, honor.

НОРМИ ПРАВА НА ЗАНЯТТЯХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Роман Зварич

*бакалавр педагогічної освіти, магістр права, юрист, кандидат історичних наук (доктор філософії),
викладач суспільних дисциплін Коломийського педагогічного фахового коледжу Івано-Франківської
обласної ради (Коломия, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-3936-3602
romanzvarychphd@ukr.net*

Анотація. Норми права становлять вид поведінкових регуляторів суспільних відносин, відносин, перш за все, між нами, людьми, та нашими організаціями, об'єднаннями чи представницькими державно-правовими інститутами. За допомогою методів наукового пізнання акцентовано на пріоритетності імплементації й культивування української самосвідомості в учнів початкової школи задля консолідації Українського народу в умовах геноциду та воєнного стану. Висвітлено законні підстави вивчення норм права на заняттях громадянської освіти в початковій школі. Проаналізовано деякі норми Закону України «Про освіту», Закону України «Про повну загальну середню освіту», розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні», постанови Кабінету Міністрів України «Державний стандарт початкової освіти» в частині законодавчих механізмів реалізації громадянської освіти на заняттях в початковій школі. Охарактеризовано поняття «правило» в українській мові, визначено роль християнської ідеології у виробленні сучасних принципів права, що регулюють поведінку людей. Подано можливу методичку вивчення норм права на заняттях громадянської освіти в початковій школі. Наголошено на конституційному принципі поведінки людей – принципі гуманізму.

Ключові слова: правило, принцип, правовий, християнство, принцип гуманності, життя, здоров'я, честь.

Вступ. Метою нашої розвідки є здійснення науково-педагогічного, включно з методичним, дослідження вивчення норм права на заняттях громадянської освіти в початковій школі.

В умовах геноциду Українського народу і правового режиму воєнного стану в Республіці Україна правила поведінки визначають напрямки розвитку Української держави, а первинна й елементарна освіта учнів в початковій школі становить базис успішного правового громадянського суспільства Українського народу. Досліджувана проблематика стала об'єктом дослідження таких авторів, як О. Бандурка, І. Білодід, С. Кисельов, В. Копейчиков, О. Попадич, М. Братасюк та ін.

Основна частина. Завдання наукового дослідження полягають у виокремленні науково-педагогічних, включно з методичними, підходів вивчення норм права на заняттях громадянської освіти в початковій школі.

Матеріали і методи досліджень. Під час дослідження наукової проблематики використано аналітико-описовий, системний, формально-логічний, порівняльно-правовий та ін. методи. Матеріалами досліджень виступили норми права національного законодавства Українського народу, що включають також і прецедент тлумачення Конституційного Суду України та Європейського Суду з прав людини, наукові напрацювання, що характеризуються міждисциплінарним зв'язком.

Результати та їх обговорення. Згідно абз. 2 преамбули Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VII (Про освіту, 2017) метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Відповідно до ч. 5 ст. 5 Закону України «Про освіту» держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина.

На підставі абз. 26 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про освіту» засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є формування громадянської культури та культури демократії. Крім того, у порядку, передбаченому ч. 1 ст. 15 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16 лютого 2020 р. № 463-IX (Про повну загальну середню освіту, 2020), виховний процес є невід'ємною складовою освітнього процесу у закладах освіти і має ґрунтуватися на загальнолюдських та культурних цінностях Українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини і громадянина, принципах, визначених Законом України «Про освіту», та спрямовуватися на формування:

– відповідальних та чесних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству;

– поваги до гідності, прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина; нетерпимості до приниження честі та гідності людини, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якою ознакою;

- патріотизму, поваги до державної мови та державних символів України, поваги та дбайливого ставлення до національних, історичних, культурних цінностей, нематеріальної культурної спадщини Українського народу, усвідомленого обов'язку захищати у разі потреби суверенітет і територіальну цілісність України;
- усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення, проявів корупції та порушень академічної доброчесності;
- громадянської культури та культури демократії;
- культури та навичок здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля;
- прагнення до утвердження довіри, взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- почуттів доброти, милосердя, толерантності, турботи, справедливості, шанобливого ставлення до сім'ї, відповідальності за свої дії;
- культури свободи та самодисципліни, відповідальності за своє життя, сміливості та реалізації творчого потенціалу як невід'ємних складників становлення особистості.

До переліку основних громадянських компетентностей, визначених у додатку 1 до Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р (Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, 2018) відносяться:

- розуміння власної громадянської (державної), національної та культурної ідентичності, повага до інших культур та етносів;
- здатність берегти українські традиції та духовні цінності, володіти відповідними знаннями, вміннями та навичками, спроможність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства;
- розуміння значення національної пам'яті та її впливу на суспільно-політичні процеси;
- знання європейських цінностей, зокрема принципів демократії, та здатність застосовувати їх у повсякденному житті;
- розуміння та сприйняття цінності прав і свобод людини, вміння відстоювати свої права та права інших;
- розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, поваги до гідності людини, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та розв'язувати конфлікти;
- знання та розуміння державного устрою, державного управління в усіх сферах суспільного життя на всеукраїнському та місцевому рівні;
- знання механізмів участі в суспільному, суспільно-політичному та державному житті та вміння їх застосовувати разом із прийняттям рішень на всеукраїнському та місцевому рівні; відповідальне ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних із участю в суспільно-політичному житті;
- здатність формувати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб;
- здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення;
- здатність до соціальної комунікації та вміння співпрацювати для розв'язання проблем спільнот різного рівня, зокрема шляхом волонтерської діяльності.

Таким чином, на законодавчому рівні сформовано низку концептуальних правил, що водночас становлять загальнообов'язковість і неухильне виконання затверджених принципів громадянської освіти в чинному законодавстві України.

Абзацом 7 п. 10 Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688, вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти визначено за громадянською та історичною освітньою галуззю, а також передбачені умови і порядок такого навчання.

На нашу думку, формування громадянської компетентності на заняттях громадянської освіти слід початково здійснювати з вивчення норм права, які є одним із видів соціальних норм, що регулюють поведінку конкретної людини, людей, цілого суспільства – Українського народу. Такий погляд зумовлений насамперед тим, що з-поміж інших соціальних норм, що регулюють поведінку людей, тобто поведінкові науки, норми права відрізняються загальнообов'язковістю із можливістю застосування примусу у разі їх невиконання, не згадуючи вже про всі інші ознаки права. Додамо, що самі закони, постанови, розпорядження чи інші підзаконні нормативно-правові акти компетентних органів державної влади щодо організації освітнього процесу і безпосередньої педагогічної і науково-педагогічної діяльності, становлять ці норми права.

Право розрізняють у двох значеннях: об'єктивному і суб'єктивному. Ми зупинимося лише на об'єктивному розумінні права на заняттях громадянської освіти в початковій школі. За загальною теорією держави і права, право – це система загальнообов'язкових формально визначених правил поведінки, встановлених (санкціонованих) державою для регулювання суспільних відносин (Бандурка, 2018: 150, Білодід, 1976: 506).

Особливість правової компетентності – ієрархічна побудова, тож процедура встановлення рівня розвитку такої компетентності, на основі результатів вимірювання рівнів розвитку її окремих складових, має передбачати ієрархічні відношення між ними. Аби вирішити цю проблему, ми використали метод аналізу ієрархій, внаслідок чого одержали формулу для визначення рівня розвитку правової компетентності за рівнями розвитку компонентів, враховуючи значення кожного з них. Навчальний матеріал та його зміст – ще не предмет для вивчення й засвоєння (Іваницький, 2019: 30).

Предметом вивчення будь-який зміст стає тоді, коли його подано як пізнавальне завдання, що координує й заохочує. Тож важливий засіб розвитку правової компетентності полягає у проблемно-змістовому забезпеченні правової діяльності. Поняття «проблемно-змістове забезпечення» наголошує на способі подання змісту навчальних дисциплін завдяки навчальним проблемам, формалізованим у вигляді навчально-пізнавальних завдань і задач.

Назва «правова» задача акцентує на подвійному (дуалістичному) змісті такого поняття. Така задача навчальна, тобто виконання її вимоги – то не прямий продукт діяльності, на відміну від пізнавальної задачі для науковця. Прямий продукт навчання – це засвоєння способу розв'язання задачі. Водночас задача в певному сенсі пізнавальна, тобто одержаний результат, що відповідає її вимозі, становить пізнавальне значення для учня початкової школи, інакше кажучи, школяр одержує нові знання (Попадич, 2019: 4).

Внаслідок доктринально-практичного висвітлення обраної проблематики слід сформулювати в учнів початкової школи мотивацію до усвідомлення правил поведінки. При цьому варто пам'ятати, що правила поведінки, тобто норми права, включають права й обов'язки, тобто тут вже право розглядається в суб'єктивному значенні, виходячи з можливостей і волі, свободи вчинення дій конкретної людини, дитини поряд з їхніми обов'язками. В українському суспільстві дотепер поширюється помилкове розуміння правил як таких, в деяких випадках з об'єктивного існування попереднього антидемократичного комуністичного режиму, який всіляко здійснював обмеження прав людини на теренах української землі, «правила для того, щоб їх порушувати». На наш погляд, саме над спростуванням такого помилкового уявлення слід працювати, формуючи громадянське суспільство на заняттях громадянської освіти в початковій школі.

Для учнів початкової школи доречним буде етимологічне визначення поняття «правило» - принцип, яким керуються у співжитті, у праці, в поведінці і т. ін. (Білодід, 1976: 503). Але навіщо нам ці правила і принципи, якщо краще робити все, що заманеться? Справа в тому, що все має своє призначення і сферу застосування: за українською народною мудрістю, «не можна взути два черевики на одну ногу», і, за визначенням поняття «правило» у словнику сучасної української мови, у суспільстві ми не одні, а у співжитті з іншими людьми. Якщо кожен буде робити все, що заманеться, то людство уже мало гіркий досвід такої «неправильної» поведінки, наприклад, в християнстві. За біблійними переказами існували стародавні величні міста Содом і Гоморра, які були знищені Богом через те, що вчиняли діяння не за призначенням, вчиняли гріх, неправомірно поводитися, неправильно вчиняли, були правопорушниками. Іншими словами, вода для того, щоб її пити, а не забруднювати, повітря для того, щоб його вдихати, а не забруднювати, ліси для того, щоб на них дивитися, прогулюватися, а не для того, щоб їх повсюдно знищувати тощо.

Таким чином, правила – для того, щоб їх дотримуватися, інакше наступить юридична відповідальність за неправомірну поведінку – правопорушення. Внаслідок цього абз. 1 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про освіту» передбачає, що виховний процес має спрямовуватися на відповідальних та чесних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству.

Перед цим в історії людства, саме в християнській ідеології, виробилося правило «люби ближнього свого, як самого себе» (Матв. 22: 37–39). Потім це стало правилом всіх людей, принципом права, спочатку у Римській імперії, а потім імплементувалося по всьому світу. Сьогодні виявляється також у тому, що «права людини закінчуються там, де починаються права іншої людини», «стався до інших, як до самого себе». Вказані правила поведінки становлять першочергову цінність людини, що відображається у гуманізмі, ще одному принципі права, який твердить, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнається в Україні найвищою соціальною цінністю.

Чим відчутнішим і досконалішим буде наш духовно-культурний багаж, тим нетерпимішими станемо до неправового життя й усіх його виявів, і тим більшою буде потреба жити в праві, ставитися з повагою до подібних собі, вимагати права у всіх його формах. Антигуманісти не потребують права та не борються за нього. Категорія «людська гідність» їм невідома. Це, мабуть, і є найскладнішою передумовою правової поведінки – готовність ставитися до іншого, як до рівноцінного собі, визнавати за іншим те ж саме право, що і в тебе, рівну міру справедливості, свободи, добра, істини тощо (Братасюк, 2019).

Ніхто більшої любові не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх (Ів. 15, 13). Це саме оспівується у Державному Гімні України «... душу й тіло ми положим за нашу свободу...» (Про Державний Гімн України, 2003). Доказом цього є героїчна й доблесна мужність Українського народу в умовах геноциду й правового режиму воєнного стану. Таким чином, Український народ достеменно висвітлює християнську ідеологію свого існування. При цьому на початку третього тисячоліття слід удосконалювати будь-які принципи, правила поведінки людей, цілого суспільства, адже ніхто не в змозі повторити діяння найлюдянішої людини в історії людства – Ісуса Христа, який загинув, щоб забрати усі гріхи людські. Натомість сповідувати християнську ідеологію, іти за Христом – не означає ним бути, а навпаки, вивчити правила християнського життя і удосконалити їх, аби жити з Ісусом Христом, з іншими людьми, співіснувати як єдине ціле.

Отже, ми дійшли висновку, що будь-які правила створені людиною для людей за волею Всевишнього Господа Бога Творця, при цьому ні в якому разі не слід відкидати розмаїття віровчень, які слугують найбільш правильному визнанні людини, особливо збереження самої людини, всього Українського народу і цілого світу в умовах геноциду і воєнного стану.

Освітній і виховний процеси в початковій школі характеризуються основоположним стрижнем у всій подальшій діяльності учнів початкової школи, де здобувачам освіти прищеплюються принципові ідеї, норми правильного співіснування з іншими людьми, в школі, вдома, на вулиці, будь-де і будь-коли.

Ми вважаємо, що під час вивчення норм права на заняттях громадянської освіти в початковій школі доцільно обговорювати такі теми, як: «Стався до інших людей так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе», «Права однієї людини закінчуються там, де починаються права іншої людини», «Незнання закону не звільняє від відповідальності за умови, якщо була можливість дізнатися про закон», «Мої права і мої обов'язки», «Право на життя» та ін. Саме така освітня діяльність на заняттях громадянської освіти в початковій школі сприятиме становленню правової особистості з правовою культурою, правовою українською свідомістю задля дотримання принципу гуманності – визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю в Республіці Україна.

Обговорення. Внаслідок аналізу законодавчих норм, що дають змогу реалізувати вивчення норм права на заняттях громадянської освіти, можна ствердити, що в чинному законодавстві України наявна можливість існування таких занять у початковій школі окремо від інших галузей, зокрема від історичної. Аналіз науково-педагогічних досліджень дозволив встановити, що обрана проблематика дослідження характеризується своєю унікальністю, при цьому є достатньо наукових розробок щодо реалізації Концепції громадянської освіти в Україні. При вивченні норм права на заняттях громадянської освіти в початковій школі з учнями доцільно опрацьовувати друге словникове визначення поняття «правило» і спростовувати помилкове уявлення «правила – для того, щоб їх порушувати». Акцентованим дидактичним засобом у освітній, виховній, педагогічній, науково-педагогічній, науково-методичній роботі буде розбір правила «стався до інших людей так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе», розбір принципу гуманності, що закладений ще в ранньому християнстві.

Висновки. Норми права на заняттях громадянської освіти в початковій школі становлять безумовну складову формування громадянського суспільства у суверенній, незалежній, демократичній, соціальній, правовій Українській державі. У Законі України «Про освіту» чітко сформульовано умови для здобуття громадянської освіти та вказано, що громадянська культура та культура демократії є принципами освітньої діяльності та державної політики у сфері освіти. При цьому слід зауважити, що норми Закону України «Про освіту» частково ототожнюють поняття громадянське і демократичне суспільство. Продовжуючи, Закон України «Про повну загальну середню освіту», констатує на цінностях Українського народу разом із загальнолюдськими й починає формування громадянської освіти з принципу права відповідальних та чесних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству. Такий принцип слід першочергово імплементувати в початковій школі на заняттях громадянської освіти. Нами встановлено, що згадана норма Закону України «Про повну загальну середню освіту» започаткована ще у ранньому християнстві. При цьому таке законне формулювання потребує удосконалення з врахуванням спрямування своєї діяльності на користь, в першу чергу, собі, а потім на користь іншим людям і суспільству, що і становить свободу особистості вільного демократичного громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О. М., Головка О. М., Передерій О. М. Теорія держави і права : підручник. Харків, 2018. 416 с.
2. Білодід І. К. Словник української мови в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ, 1976. Т. 7. С. 503, 506.
3. Братасюк М. Х. Суб'єктивний вимір реалізації права. Порівняльно-аналітичне право. 2019. № 6. С. 16–2020.
4. Державний стандарт початкової освіти : постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-п#Text> (дата звернення: 27.12.2022).
5. Іваницький І. Формування інтегральної компетентності майбутнього вчителя фізики на засадах акмеологічного, контекстного та компетентнісного підходів. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія : Педагогіка. 2017. Вип. 23. С. 129–132.
6. Попадич О. Формування правової компетентності учнів початкової школи на засадах інтегративного підходу. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Зб. наук. пр. Випуск 54. Київ, Вінниця, 2019. С. 18–22.
7. Про Державний Гімн України : Закон України від 6 березня 2003 р. № 602-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-15#Text> (дата звернення: 27.12.2022).
8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 27.12.2022).
9. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 лютого 2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 27.12.2022).
10. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-р#Text> (дата звернення: 27.12.2022).

References:

1. Bandurka, O. M., Holovko, O. M., Perederii, O. M. (2018). *Teoriia derzhavy i prava* : pidruchnyk [Theory of state and law: textbook]. Kharkiv, 2018. 416 s. [in Ukrainian].
2. Bilodid, I. K. (Ed.) (1976). *Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 tt* [Dictionary of Ukrainian]. Kyiv: Naukova dumka. AN URSR. Instytut movoznavstva, t. 7, p. 503, 506 [In Ukrainian].
3. Bratasiuk, M.H. (2019). Subiektyvnyi vymir realizatsii prava [Subjective dimension of law implementation]. *Porivnialno-analitychne pravo, Comparative and analytical law*, 6, 16-20 [in Ukrainian].
4. State standard of primary education. No 688. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-п#Text> [in Ukrainian].

5. Ivanytskyi, I. (2017). Formuvannia intehralnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia fizyky na zasadakh akmeolohichnoho, kontekstnoho ta kompetentnistnoho pidkhodiv [Formation of integral competence of the future physics teacher on the basis of acmeological, contextual and competence approaches]. Collection of scientific works of the Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko. Series: Pedagogy. Issue 23. P. 129–132 [in Ukrainian].
6. On the National Anthem of Ukraine. No 602-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-15#Text> [in Ukrainian].
7. On education. No 2145-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
8. On complete general secondary education. No 463-IX. Retrieved from: : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
9. On the approval of the Concept of development of civic education in Ukraine. No 710-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text> [in Ukrainian].